

Keep calm and carry on

London ragyogó napsütéssel fogad, mint 1975 áprilisában, midőn először jártam itt. Igaza van Szerb Antalnak: Angliában ritkán süt a nap, de ha süt, az olyan gyönyörűség, mintha először ragyogna egy vadonatúj világ fölött. És ha nem is éppen vadonatúj, de az utolsó ittlét óta igencsak más világ lehet itt, gondolom, a globalizáció szökőárszerű rohamhullámain borongva. Azután nemsokára rá kell jönnöm: a dolgok állása Britanniában mindig egészen más. Váltig. Bonyolultabb-összetettebb, meglepőbb-szokatlanabb, újszerűbb és rendíthetetlen ősiségében lenyűgözőbb. Szigetszerű, ha úgy tetszik.

A híres splendid isolation, a fényes elszigeteltség, meglehet, igazából azt jelenti, hogy lépten-nyomon tetten érhetők azok a pillanatok, jellegzetes, csakis londoninak nevezhető hangulatok, mikor az ember meggyőződéssel úgy érzi, hogy tényleg minden rendben van. Természetesen semmi sincs rendben (vagy alig van valami), de erre felé, alig egy-két nap elteltével, úgy tűnhet, a világ sokkal megnyugtatóbb és érthetőbb hely, mint eddig hihettük. Londonban, Angliában nemhogy nem érdemes: nem szabad idegeskedni. Azt hiszem, valójában nem is lehet.

*

Az angol lényeg mélyebb megértéséhez minimum Robin Hood idejéig kell visszatérni. Kezdjük poharazgatással. Az EPA (English Pale Ale) valójában sörféleség, de csak nagy jóindulattal lehet a hagyományos értelemben sörnek nevezni: olyan ősi angol malátafajta, amelynek eredete az ősidők homályába vész, a XIX. században újították fel, de alighanem Tuck barát is valami hasonlót vedelhetett a sherwoodi erdőben – hívják és ejtik kissé másként is: India Pale Ale (IPA). Mindkettő klasszikusan úgynevezett felső erjesztésű sörféle, és olyan típus, amit Indiába (is) szállítottak, és hogy a hosszú hajútát épségben átvészelve, az átlagosnál jóval erősebben komlózták, és ez a jellegzetesség igencsak érződik rajta. Tökéletesen frissít, borostyán színű, gazdag malátás illata kicsit

gyömölcsös-egzotikus, ízeiben mintha tényleg a nottinghami városbíró világa elevenednék meg – állítólag fűszeres ételekhez, a középkori angol milió bővérű lakomáinak zamataihoz különösen ajánlott.

És a poharazgatás – nem mindegy – pubban, azaz public house-ban zajlik, ami voltaképpen közösségi házat jelent. A hagyományos angol individualizmus és a közösségi szellem alighanem a világegyetem legsajátságosabb dialektikus egységében van itt jelen: a fél vagy egész pintjét kortyoló sörös polgár békésen és kedves szolgálatkészséggel azonnal szóba elegyedő, aranyos fickó és megközelíthetetlen, már-már a detektívregényekből ismert módon blazírt-flegma, majdnem teljesen balfácánnak tűnő ősideividualista egyszerre. Huszonöt-harminc éves forma ánglius mellettünk. Gyönyörű, enyhén teltkarcsú, csokoládébarna egzotikum-szépséggel iddogál-cseveg. A nő egyszerűen varázslatos. Lelkesültségtől csillámló szemekkel bámuljuk a jelenséget, nehezen állom meg, hogy röpké hódoló epigrammát ne rögtönözzenek tiszteletére, milyen kár, hogy nem tudok epigrammát írni. A fiú csak pubban látható egykedvű, kissé unott monotóniával mond ezt-azt, tekintete olykor szórakozottan el-elkódorog a dartsot játszó közönség vagy az italospult irányába. Csak Szerb Antal juthat eszünkbe: mi, ha a nő csak egy kicsit tetszik, elfúló hangon suttozjuk: imádlak. Az angol, ha halálosan szerelmes, tünődve csak ennyit mond: I rather like you, meglehetősen kedvellek.

Ha most váratlanul robbantás történne itt a pubban vagy a pub mellett, ez a fiú, biztos vagyok benne, az elsők között rohanna segíteni, önmagát cseppet sem kímélve, gyakorlatiasan és fáradhatatlanul, találékonyan és biztatva, mint az Isten angyala. Honfitársaim nagyszerűek egy vasúti szerencsétlenségben, de teljesen használhatatlanok a bálteremben, mondta egyszer egy nagyvilági angol hölgy. Ezzel a dialektikával kezdjen valamit bárki.

*

Ember és táj, história és természet ritkán forr össze tanulságosabb, továbbgondolásra fölöttébb érdemes szimbiózisban, mint errefelé. Az angol, írja Prohászka Lajos, „a” telepes. Tennyson a széles tengerekre kérte Isten áldását, magára a Végtelenre, melyen hajózva Britannia uralja a hullámokat, s a habokon viszi a „white man’s burdent”, „a fehér ember terhét” – a civilizációt, a kultúrát, a keresztény erkölcsöt – a messzi-messzi világokba. Ehhez a kiválasztottságnak olyan tudata szükséges, melyhez képest a sokat elemzett német Herrenvolkfelfogás vagy Isten héber Választott Népének teóriája lehet sokkal ellenszenvesebb ugyan, de hatékonyságában majdhogynem kismiska. Az angol imperializmus természetrajza másként keresendő a néplélekben és a nemzeti történelemben, mint az oroszok vagy akár a franciák, vagy a németek kolonializmusa. Prohászka azt írja: a kálvinista puritanizmus szelleme éppúgy felerősítette a küldetéstudat élményét, mint a sajátságos angol közösségi érzés megvalósulási formája: „telepes, mégpedig nemcsak az előbb érkezettnek vagy az erősebbnek a jogán, hanem közösségi formájának megkötésre, rögzítésre hajló

alkata miatt, mivel minden megvalósulást szilárd és változatlan birtokként őriz, talajnak és bástyának érez". Telepes települ, s települése egyáltalán nemcsak tengereken és kontinenseken, hanem intézményekben és eszmékben, szokásrendszerben és politikai eszközökben-célokban, hagyományokban és életmódban-életvitelben kél életre. Igen: „pioneer”, pionír, úttörő, utat törő. Így és eképpen telepes. Kérdés: azon túl, hogy valaha öntelten kijelenthető volt, hogy a Brit Birodalomban sohasem megy le a Nap – e sajátosság milyen mélységben képes tükrözni, továbbá formálni-alakítani egy nagy nép mai valóját, vagy ha úgy tetszik: miként tükröződik mindez bennük, rajtuk az egypólusúvá-totálglobalizálttá átgújni akart XXI. században? A tengereken s a szárazföldeken uralgó legújabb kori világhatalom mit kezdhet egy tradicionális Telepessel? Elbír-e vele vajon?

Hét-nyolc évtizede, vélhetnénk, persze egészen más, sokkal könnyebb volt. Az embereket elfoghatta a nagy, elnémitő tisztelet, ha átgondolták, mit is jelent: Brit Birodalom. „Ezek az emberek úgy mennek Burmába, mint mi Egerbe”, írta Szerb Antal. „Csak kevesebb kíváncsisággal.” A globálissá tágítható nagy brit (élet)tér telepesi alapélményét konkretizálta és betetőzte a külvilágot mindenhol és mindenképpen szolgálatába állító Teremtő Egyén öntudatos boldogsága: ezért lehet(ett), hogy az angol mindenhol otthon van, és sehol semmikor sem nyugtalan – ezt a flegmát próbálta kikezdeni valamikor a hetvenes években a beáramló amerikanizáltság vadnyugati barbarizmusa, amely megpróbálta berúgni a pub ajtaját, megfélelkezve arról, hogy ugyan a pubnak is lengőajtaja van, de nem saloon – sem alul, sem felül nincs nyitva: zárt. Még akkor is, ha kezünk könnyed mozdulata elég, s már bent is vagyunk a zsúfolt, embermeleg, több száz éves vagy teljesen olyannak látszó kocsmákban. Az agresszió mindazonáltal nem maradt következmény nélkül: harsány volt, és durva – az amerikai Közép-Nyugat fiának betehénkedése az Eton School hűvösen elegáns gót fenségébe. Anglia hanyatlik – mondhatta anno joggal a következményekről a ritka szerencsével Angliában ösztöndíjaskodó huszonéves dél-alföldi magyar-nak a londoni egyetem öreg professzora, borúsan és határozottan. Miközben arról mesélt, mily varázslatosan és lelkesítően egységes volt a nemzet a „Battle of Britain”, Britannia csatája idején, midőn 1940-ben a német légihaborús támadás elemi erővel próbálta térdre kényszeríteni Angliát. „Akkor mutattuk meg a világnak, milyen erőfeszítésre vagyunk képesek, ha sarokba szorítanak” – én meg, ma már tudom, alighanem akkor szerettem bele véglegesen és visszavonhatatlanul a brit univerzumba. És bár a második világhaborús mítosz, ha némileg megkopottan is, de váltig él – mi is a „Battle of Britain House”-ban laktunk 1975-ben! –, a globalizmus nagy támadása biztosan vetélkedhet a Luftwaffe hatékonyságával (ha éppen nem múlja felül). A sziklaszerű angol biztonságtudat legalábbis megingott, és ha nincs Margaret Thatcher s a legszeretreméltóbb angol asszony által levezényelt 1982-es, a kommunisták által még a szokásosnál is szemforgatóbb módon támadott-mocskolt falklandi diadal az argentinok fölött: Anglia ma alighanem ahhoz a Németországhoz hasonlítana, ahol a nem-

zeti önbecsülés és az elemi nemzeti azonosságtudat fölött az ún. politikai korrektség mindenhatósága terpeszkedik sandán és álságosan. London viszont... Nem akármilyen (amerikai!) elismerés: Kerouac írja a *Desolation Angels*ben, hogy „London férfi, akit sosem aláztak meg: egy férfi, aki csak szívja a pipáját, issza a söreit vagy a feleseit, és közben a doromboló macskák fejét simogatja”. Igen, a Telepes, ha némileg megroggyanva is, igyekszik állni a sarat – vélhetően ma is érvényes Prohászka Lajos tétele: az angol szellem „települő sajátossága” olyan biztonságérzetet ad, amely a létezés bármely helyzetében működőképes. Innen ered az angol „erkölcsi tekintetben annyira jellemző elfogulatlansága”. „To be fair”, vagyis fairnek lenni annyit tesz: maximális korrektséggel és hűvös távolságtartással, majdhogynem mániákus tisztességgel törekedni a valódi, a teljes, a hamisítatlan tárgyilagosságra. Bírák-jogászok, elemző újságírók és profetikus hévvel fellépő politikusok figyelmébe.

*

Ha sok beszédnek sok az alja, és ha a kevesebb mindig több: az angolban a létező legtöbb rejtekezik és beszédének szinte nincs is alja, csak teteje. Vagyis tömör és egyértelmű lényege. „Definitely”, mondja (állítja, kijelenti-képviseli súlyos elvszerűséggel). Ami „határozottant” jelent, de úgy is érezhetni: definiáltan, félreérthetetlen megfogalmazottsággal.

A hallgatagság, a szűkszavúság a brit szigeteken külön lélektani-históriai elemzést érdemel, erőteljesen a mába torkolló következtetések tanulságaival. Angliai Erzsébet és Shakespeare korának reneszánsz bővérűsége a falstaffi, habzsoló jellegű életszemlélet és -gyakorlat mellett olyan „dumás” angolsággal is járt, ami ma már nemcsak elképzelhetetlen, de kifejezetten abszurd is. Milton után jött a puritanizmus, Watt gőzgépe és Viktória királynő végtelen uralkodása, Oscar Wilde readingi fegyháza, Brit India és a birodalomban soha le nem nyugvó nap fénye bearanyozta a búr felkelők világelső, úttörő jelleggel létrehozott koncentrációs táborait. Az angol „modernné” lesz: kitalálják Sherlock Holmest és a parlamentáris demokráciát, naponta ötször kortyolják az ízletes-erős tejes teát, pontos teaidőben (teatime). Az utcák két oldalán sorakozó, százával tökéletesen egyforma házakban áldottan nyugalmas esték a kandalló előtt, künn halkán dobol az eső, benn legföljebb félóránként egy-egy szó, az is a walesi hercegről – és mindenki Sherlock Holmes immár: flegmatikus, hallgató és detektív.

Ez az angolságkép, ami Magyarországon a két világháború között nem csekély mértékben éppen az angolokat szenvedélyesen szerető Szerb Antal ragyogó írásaiban fogalmazódott meg ily plasztikusan: nemcsak mélyen belénk ivódott, de az 1956 utáni évtizedek köznapi tapasztalatai által is megerősítettett. Így történt azután, hogy a mindebből következő lélektani és morális jellegzetességek, ütköztvén a kelet-közép-európai lét többszörösen szöges (hej, de még milyen éles-hegyes szöges!) ellentétben leledző tényeivel, különleges fénytörésbe vonták akár Harold Wilson, akár Margaret Thatcher, akár David Cameron Ang-

liáját. Ha mindössze a kiindulópontként használt szólásokra-mondásokra utalunk ismét: a látvány több mint meglepő. Izgalmas és egyben, gyanítom, fölöt-tébb megszívlelendő is.

Két olyan, közszájon forgó mondás is van, amely meglehetősen sokat elárul a mélyebb brit tartalmakból. *Don't give yourself away, ne add ki magad* – és itt elsősorban talán nem is személyiségrejtőzködésről van szó. „A hallgatás nemcsak szavakra vonatkozik [...] kézzel gesztikulálni egyike a legnagyobb vétkeknek, amelyet az angol jólneveltség ellen el lehet követni” – így Szerb Antal. „De vállat vonni is óriási neveletlenség, és az arcjáték majdnem annyira elítélendő, mint a kézbeszéd. Nem illik a szemöldököt felrántani, a száját félrehúzni, a homlokot összeráncolni. A pléharc viselése majdnem kötelező.” Túl az ironia, a Szerb Antal-i vibráló intellektuális szellemesség túlzásain, jól látni, hogy mindez a nagyfokú szemérmesség irányába mutat: Szerb idézi Baldwin egykori miniszterelnököt, aki szerint „a dolgokról, amelyek a könnyeknél is mélyebben fekszenek, mi nem beszélünk”. Nagy, súlyos mondat, és megrendítő a tartalma. Mert már a morál, a jellem, a férfias erő terrénumaiba vezet, ahol az ellágyulás, a gyengédség, a kitörő őszinteség és az indulatok korlátlan hatalma igen gyakran az öröknagy erkölcsi törvények ellenében él és hat. Az angol – tanúsíthatom – tényleg „szörnyű kényelmetlenül érzi magát, mikor látja, hogy nem angol emberek találkozáskor vagy búcsúzaskor megcsókolják egymást”. Gyermekek és évtizedes jóbarátok egyaránt felesleges érzelgősségnek, indokolatlan emberi gyengeségnek érzik az efféle megnyilvánulásokat (ha nagyon ösztökélik őket, még ki is mondják). Ez a mélységesen tartózkodó attitűd teszi igazán érthetővé-indokolttá a magát kiadni nem akaró ember felszólítását – intő mutatoujját: tégy te is hozzám hasonlóan, ha jót akarsz magadnak és embertársadnak... „Megdöbbenő mértékig tudják eltitkolni bajaikat, ha rossz hírt kapnak, nem közlik, betegségeikről nem szoktak előadást tartani. Általában nem tartják illő dolognak, hogy személyes dolgaikról beszéljenek.” Ez a számunkra fura vagy legalábbis nehezen érthető-tolerálható alapállás éppen erkölcsi értelemben villant föl ígéretes perspektívákat. A kitűnő, hűséges, megbízható barát, a korrekt, szavatartó, igen-igen tisztességes embertárs ideálját. Vagy akár a rendkívül tapintatos emberét, aki a szomorúságot még inkább magánügynek tekinti, mint az örömet. Óraadók e tárgyban a La Manche csatorna (ők English Channelnek hívják) túoldalán tekintélyes számban...

Talán még messzebb vezet a másik szólás: *keep your eyes open and control yourself* – tartsd nyitva a szemed és uralkodj magadon. Az önuralom és a világra irányuló éber figyelem pedig nem csak a fizikai kényelmetlenségek példás, csakis az indiánokhoz hasonlítható elviselését jelenti – az észak-amerikai indiánoknál, komoly tudósok megírták, a mai hiedelemmel ellentétben a fájdalom vagy a hideg elviselése nem a férfiúi kiválóság mércéje volt; ez a férfiasság elemi kívánalmának, szükséges minimumának számított, e nélkül nemigen vettek valamirevaló emberszámba valakit. („...a bátorság valójában nem más, mint a veszély és a fájdalom megvetése, az indiánok élete állandóan ezt példázza.

Az indián örökös ellenségeskedésben és kockázatban él. Veszély és kaland rokon a természetével [...] Sem az ősi, sem az új idők hőse nem múlhatja felül az indiánt a halál fennkölt megvetésében és abban az erőben, amivel a legkegyetlenebb szenvedést is kiállja” – írta róluk Washington Irving, az amerikai esszé egyik legnagyobb mestere.) A dermedt döbbenet, amikor a süvítő tengeri szélben három pulóverben vacogva szemügyre vettem a fedélzeten egy szál pólóban és rövidnadrágban rohángáló angol kisfiúkat – csak addig tartott, míg a jelen megszokott látványával nem találkozik az ember: a nekünk nagyon is viszonylagosan enyhe tavaszban egy szál rövid ujjú ingben és sortban a metrón újságot olvasó fiatalember vagy a télikabátos-sálas-sapkás magyarok mellett a Fleet Streeten elsiető öltönyös-nyakkendő serege nem vált teljesen hétköznapi jelenséggé. Az önuralom, a nagyfokú önfegyelem és az igazi, garantált jellem-szilárdság általában teszi az indián eszményhez nagyon is hasonlóvá az angolokat – meglehet, a jóformán kiirtott, nagyszerű rézbőrűek után ők lehetnek ama bizonyos örök másodikok... Akik József Attilával tudják: „légy fegyelmezett! A nyár ellobbant már.” És nyitott szemmel kell nézdegélni köröskörül, s tán épp amiatt is uralkodni magunkon, amit imígyen észreveszünk, amit észre kell vennünk. Tartsd nyitva a szemed – és emiatt, ennek következtében –, uralkodj magadon. Mert azok után, amit láttál, amit megláthatsz: másként valószínűleg nem nagyon bírhatod ki. Mert a nyár, nagyon úgy tűnik, tényleg ellobbant már. És mindig hűvös, sőt hideg van. Berzsenyivel vagy anélkül, amott a közélető tél. Amit bírni kell.

Bölcs filozófusok, tudós társadalomelemzők, elmés politológusok szolgáljanak pontosabb, okosabb, helytállóbb szólásmagyarázattal.

*

Átmenetileg visszakanyarodva a tapintathoz: úgy lehet, elégséges csupán dzsentlemenhez illő – gentlemanlike – dolognak minősíteni, ha nem kérdezősködünk azonnal és rámenősen személyes ügyekről, a partner úticéljától havi jövedelméig, foglalkozásától családi és pénzügyi helyzetéig. „Természetesen az amúgy is unalmas angol társalgás ezáltal még unalmasabbá válik” – teszi hozzá szokott frivolitásával Szerb, ám gyorsan fűzzük hozzá: vajon nem majdnem ugyanilyen unalmas-e, ha X. nőügyeivel vagy Z. munkahelyi áskálódásaival jön elő a másik lépten-nyomon értelmes és tartalmas okfejtés(ek) helyett...? Az annyit gúnyolt, már csakugyan unalmas közhelyviccelődés az időjárás központi beszélgetéstéma mivoltáról alighanem csak addig oly szörnyű, míg nem szembesülünk – a többi közép-európai pletykaváltozattal...” És ha még mindehhez a kereskedelmi televíziók és egyéb, zseniálisan ostoba és hasonlóképpen rosszindulatú médiaförmedvények jótékonyan hozzájáruló közreműködését is vesszük... Angliában egyébként nem tekintik a hülyeség biztos jelének, ha valaki az időjárásról kezd beszélni, talán nem véletlenül. Hiszen talán sehol sem befolyásolja az időjárás annyira az ember kedélyállapotát, mint a legtöbbször tényleg ködös-esős-borús szigeten, ahol az oly ritka tündöklő napsütés va-

donatúj világok fölött látszik ragyogni. A zsigeri brit emberiség pedig azt parancsolja, hogy nézzünk farkasszemet azzal, ami oly nagy hatást gyakorol a fajtánkra...

Állítólag az angolok nem különösebben sokra becsülik az intellektust, szellemi hiúságuk igen csekély – általában ennek tulajdonítják az angol diplomataék tartós és világméretű sikereit, szakértőnk szerint „az angol diplomata, ha kell, hülyének tettei magát, olasz vagy francia diplomata erre nem képes, szellemi hiúsága nem engedi”. Nem színészi képesség ez: gyanítom, jóval mélyebbről fakad. A pókerarc mögül azonban, ha jobban odafigyelünk, fel-felsejlik az esendő, mélyen érző emberi lény, a földkerekség egyik legnagyobb és legeredetibb kultúrájának birtokosa: a legjobb magyar és világirodalom-történet szerzője meséli el az esetet, midőn a könyvtár előtt szóba elegyedett egy angollal, akiről tudta, hogy ugyanott dolgozik, ahol ő. Miután az illető „a világ leghidegebb hangján” reagált a megszólításra („pardon?” tessék?), kiderült, hogy nagyon kedves és barátságos férfiú, aki már hónapok óta egyedül dolgozik anélkül, hogy valakivel érdemben beszélt volna. („Nem tudott megbirkózni a kezdet nehézségeivel.”) Hogy az ilyen lelkek mázai mögött mennyi a gátlás, hogy a fura bolondériák, a magának való huszonöt lépéses tartózkodások mélyén mily titkok rejtőznek – mindezt, irodalmuk példázza, ők maguk pontosan tudják. A kellő öniróniával: az angol irodalomban szinte kötelező formáság az angolokat szidni, és angol ember mondta övéiről, hogy az angolok olyan merevek, mint a kályhapiszkáló vas, anélkül, hogy fölmelegednének, mint az... A beszédmodor, a stílus, a nyelvhasználat roppant árulkodó. Nincs nyelv, mely annyira félénken, oly határozatalanul-bizonytalanul közölne állítást, véleményt, kijelentést, mint az angol. (Határozottan tudni és állítani valamit alighanem legalább annyira nem decens, mint hadonászni vagy grimaszolni.) Szinte minden kijelentő mondatot így kezdenek: I think (úgy gondolom), I should think (úgy gondolnám), I guess (úgy vélem), I'm afraid (attól tartok, hogy...), I suppose (feltételezem), I believe (úgy hiszem), it seems (úgy tűnik) – és mindent tompítanak: in a way (valami módon), anyway (amúgy, egyébként) somehow (valamiképpen). Satöbbi. (Már el is juthatnánk a sajtóságosan szerelmet valló ifjakig a pubban: I rather like you, meglehetősen kedvellek önt). Nem tétova balfácánság, pláne nem sunyító gyávaság vagy sumákoló óvatosság mindez. Olyan mélylélektani finomság, olyan embert becsülő, ösztönmélyi gentlemanség húzódik meg mögötte, amelynek alaposabb elemzése gyaníthatóan igencsak messzire vezetne. Inkább vessünk egy pillantást a világirodalomra: gyanítom, a nemzeti jelleg összefüggéseiben minden jelentékeny nemzeti irodalom egy-egy lényegbevágó emberi vonás koncentrált kifejezését képviseli. Az orosz a lélek mélységeit, a francia az ész mindenhatóságát, a német a létezés végső titkainak sejtéseit. Az angolnak alighanem az jutott, hogy a szenvedélyeket megtanítsa emberi módon beszélni.

*

A fenti két kulcsmondatot betetőzi a legújabb keletű – bizonyíthatóan az Angliai Csata idejéből származó – harmadik. Igen, ez abban az időben keletkezett, amikor német bombázók százai zúgtak London fölött, a fél város égett (még a hetvenes évek közepén-végén is mutogattak háborús nyomokat, nem is nagyon külső kerületekben), vagy amikor – Drezda előképeként, állítólag ezért (is) volt bosszú Drezda öt évvel később – Coventryt a földdel tették egyenlővé (a puszta falakkal az égbe meredező katedrálismaradvány kormos falai közé állított keresztben hatalmas betűkkel olvasható: *Father forgive them, they do not know what they are doing, Atyám, bocsáss meg nekik, nem tudják mit cselekszenek...*). Akkoriban plakátokon mindenfelé olvasni lehetett, semmi más, csak a brit királyi korona volt mellette: *Keep calm and carry on* – maradj nyugodt és folytasd. Mármost a munkádat, a mindennapi ténykedésedet. Az életedet.

Azt hiszem, ez az a mondat, amire Jókai azt mondaná, eléri az aiszkhüloszi fenséget. Megkockáztatható: ez az egyetlen lehetséges győzelem. Az élet megmaradásának garanciája. Egyszerű módon. Hallgatagon.

*

„Ez a templom nem túl érdekes. Jó, ha háromszáz éves” – a hagyomány lépten-nyomon a szó szoros értelmében kézzel fogható, totálisan elterjedt valóság-univerzuma: a brit szigetek másik nagy ékessége a férfiak jelleme mellett. Amennyire egy angol ember sohasem veszi el a fejét, és mindig, szinte csak mellékesen, éber szemmel figyel a világra – úgy telepednek be közéjük öt-hatnyolyszáz esztendőök meg ezredévek építményei, szokásai, ruhái, ételei-italai, kedélyesen és póztalanul. A tradíció pontosan úgy az élet része, mint a teatime vagy a piros telefonfülke, netán a hasonló színű postaládahenger, a fekete kockataxi vagy a szintügy piros emeletes busz. Angliában mindenkinél jobban tudják, mit éltet, mit őriz meg a HAGYOMÁNY, így, csupa nagybetűvel. A pubok neveitől és berendezésétől a gárdisták egyenruhájáig és az 1300-ban készült és 1308 óta folyamatosan használt koronázószékig a Westminster Apátságban: minden történelem – ennek jelentéstartalma egyenlő az angolsággal, a Magna Charta idején éppúgy, mint a 2015. május 7-ei választások napján. A megoldás az EPA (vagy IPA, ahogy teszik) kortyolásakor keresendő – ez pontosan olyan, mintha mi igazi kancatejből erjesztett itókát, kumiszt iddoggálhatnánk valamelyik magyarhoni műintézetben, és ezt oly természetesnek találná mindenki a választékban, mint a szilvás unikumot vagy a bourbon whiskyt.

A hagyomány ősapja, kovásza és koronája az eredetiség. Ami semmihez sem hasonlíthatóan originális, ami annyira, de annyira egyedi – hogy csak az enyém, csak a mienk, csakis és kizárólag ránk jellemző. Igen, a fekete taxi és az emeletes piros busz, a bő gatya és a füttyülős barack (is). A legmegragadóbb élmények egyike megfigyelni, hogyan teremt a legújabb keletű eredetiségekből-divatokból csupa nagybetűs tradíciót az angol szellem és lélek: emlékszem, a hetvenes években még egyáltalán nem mondták be minden áldott metrómegállónál az obligát szöveget: „mind the gap between the train and the platform”, ügyeljen

a részre a szerelvény és a peron között, nézzen a lába elé – az Oxford Street-i végtelen szuvenirbolt-rengetegben már imponáló választékban a mind the gap-es póló, bögre, tányér, miegyéb... És nem az számít, mennyire „gagyi” ez vagy az a darab (a legtöbb tényleg az) – hanem hogy az alig egy-két évtizedes, csak rájuk jellemző szokásból reflexszerűen varázsolnak vérbeli ánglius jellegzetességet, olyat, mint a tea, a telefonfülke vagy a hidegvér. Újat és még újabbat. Végtelenül. És hogy mi mindenre jó, mi minden ellen tesz jóformán immunissá, mi mindentől véd meg ez a mechanizmus: aktuálisabb és izgalmasabb kérdések ma nemigen léteznek a csatornán innen és túl.

*

„Az amerikanizálódás folyamata és térnyerése megváltoztatja a kulturális értékek tartalmát és jelentését. Mesterségesen úton, manipulálva fogyasztói igényeket teremt. Átalakítja a társadalmat fogyasztói közösséggé, öntudatlan tömegeket képez, passzívakat, engedelmesekeket, akik nem az értelemre, hanem az érzelmre építenek, akik kreált sztárok és műbalhék (‘storyk’) rajongói, norma, érték és kontroll nélküli. A hagyományos emberi értékek jelentős része háttérbe szorul, a szolidaritás, becsület, bizalom, emberi méltóság, őszinteség, család, rokonság, hit a versenyre épülő fogyasztói társadalomban akadályozzák az érvényesülést, ezért devalválódnak. A globalizációs vonulat az érzelmekre akar hatni, nem segíti a műveltségi szint megújítását, leegyszerűsítéssel gyakran meghamisítja az eredetit, csak az élet felszínét mutatja, olyan életmódot és magatartásmintákat kínál, amely a fogyasztói társadalmat részesíti előnyben.”

Egyik legkiválóbb politológusunk, Simon János fejtegetésére pontosan rímel, hogy Németh László a franciák mellett Európa legpolitikusbabb népének nevezi az angolokat, és azt mondja: ők fedezték fel – módjukban állt –, hogy szerencsésebb időkben a politika csak a nála fontosabb dolgok megvédésére való. Héj csupán, amely lefedi és oltalmazza a valódi, az igazán lényeges folyamatokat. A társadalmi mozgásokat. A nép, a közösség gondjait-bajait, vívódásait és gigantikus tévedéseit, vágyálmait és halhatatlan csalódásait. A változásokat, amelyek állandók, és az állandósult mozdulatlanságot. Az életet. Amiben mindig benne rejtekezik az örökös mozgás, a folyamatos történés, a változások perpetuum mobiléje. És úgy élnek ezzel a felfedezéssel, hogy – a politika védőburkában – alkotnak. Ahogyan a telepes az első fegyelmezett körbepillantás után rögtön szállást, védőbázist, kilövőállást, raktárat és nyugvóhelyet barkácsol magának.

„A magyar szokásoktól eltérő viselkedésformák átvétele is hozzájárult ahhoz, hogy az interperszonális kapcsolatok is folyamatosan kiüresedjenek (rokonsági háló, szomszédsági kapcsolatok), a szavak egy része devalválódjon, formálissá váljon egy olyan világban, ahol a mosoly nem belülről jön, hanem az üzleti siker reményében felvett és elvárt viselkedés” – így Simon. „Az amerikanizálódás hatására nemcsak egyfajta menedzserszemlélet erősödött meg, hanem megerősödött a modorosság, a szerepjátszás, a harminckét fogú, kényszeredett, de üres mosolygás, vagyis a képmutatás is. A globalizációs erők szá-

mára kétségtelenül a legjobban manipulálható alanyok a médiafüggő reklámzombik, ezért kívánják a globalizációs érdekek a történelmi tudat és önreflexió nélküli, identitásmentes vagy identitászavaros polgárok sokaságát, akik a közösség dolgai iránt minimális érdeklődést mutatnak (vagy semmit)."

A diagnózis hiába hajszálpontos, ha a terápiát illetően tétován álldogálunk, kényszeredetten toporogva a Spar (bocsánat: Interspar!) és a valahol Innsbruck alatt váltig a titkok ködfátylába burkolózó Bilderberg-csoport között. Támasztékokra lenne szükség, mindenki érzi.

„Az egyik legfőbb tanulság, hogy a globalizációs expanzióval szemben védekezni akaró országoknak rendkívül körültekintően kell eljárniuk, megfontolt és rafinált technikákat kell alkalmazniuk, és soha nem szabad direktbe konfrontálódniuk a nagy testvérrel. A világ szuperhatalmával szemben védelmet jelenthet, ha például a gyengébb országok egy hálózat részeként lépnek fel, ha egy erős politikai-szövetségi kapcsolatrendszer szövetébe burkolózva, annak egyik tagjaként védelmezik magukat gazdaságilag, jogilag, ideológiailag, technikailag, pénzügyileg. De még így is nagyon ügyelniük kell, hogy saját érdekeiket kellő finomságú politikai stílussal leplezzék.”

Máris Londonba értünk úgy, hogy jóformán észre sem vesszük. És kalauzsként velünk jött George Santayana is, akitől a mind többet – de még mindig nem eleget – idézett mondat származik: „akik képtelenek emlékezni a múltra, arra vannak ítélve, hogy megismételjék”. Ő írta azt is, hogy „az angol ember, ösztöneit tekintve, nem hódító és nem térítő... Magával viszi a szívében a maga angol éghajlatát, akárhova megy is, és hűsítő lesz a sivatagban, és szilárd és biztonságos orákulum az emberi nemzetség delíriumai közepette.”

Még jóval a május eleji választások előtt jócskán volt alkalmam látni-hallani Cameron miniszterelnököt. Élő beszélgetés a BBC-ben, kolumnás interjú több patinás napilapban. A család szentségéről beszélt, és Európa alapjaiban megreformálandó mivoltáról, amiben Britanniának élenjáró szerepet kell vállalnia. És még egy, egyetlenegy mondat: „a hagyományok mi magunk vagyunk”.

Meglehet, megleltük a kulcsot. Az egyiket legalábbis.

*

Amit a jelen Magyarországon tudni, hallani, olvasni lehet Angliáról és az angolság mélyebb összefüggéseiről: nagyjából kimerül az aktuálpolitikai elemzésekísérletek és a történelmi közhelyek jól-rosszul vegyített kockájában. Pedig alighanem még Larry, Cameron macskája is sejti, hogy akkora változások előtt, melyek ránk várnak, csakis egy réges-régi követelménynek történő, legalább részleges teljesítéssel lehet reményünk a túlélésre. (A választások előtt a *Daily Telegraph* egyik cikkének címe volt: ha nem a toryk győznek, káosz és balsors vár ránk.) A Trafalgar Square kellős közepén, a hatalmas oszlop tetején délcegen feszítő Nelson admirális 1805. október 21-én, éppen a trafalgari ütközet előtt mondta: Anglia elvárja, hogy mindenki megtegye kötelességét. És győzött... Meglehet, ennyire egyszerű az egész.

Cameronék győzelme után még a magyar sajtó normálisabb része is olyasmiket írt, hogy „államférfit igénylő idők jönnek Nagy-Britanniában” – mintha meleget igénylő nyár eljövételéről vagy fagyokat kívánó télvíz közeledtéről meddítálnánk –, meg hogy a választások legnagyobb nyertesei az elszakadással komolyan kacérkodó skótok. Holott a ma már legendás Vaslady, Thatcher aszszony egykori tanácsadója és beszédírója, John Sullivan, a Danube Institute igazgatója megmondta: „a földrészen uralkodó sznobéria és ’politikai korrektség’ megakadályozza, hogy érdemi párbeszéd bontakozhassék ki a ’kevesebb Európa’ és a ’nem az EU által kormányzott ország’ kérdésköréről”. Cameron azok helyett és azokért fogja vívni harcát szövetségeseivel, akik legalábbis egy a mostaninál jóval lazább unió és egy sokkal kevésbé globalizált világ felé történő elmozdulás reményével élnek. E kijelentésen túl alighanem már csak Hamlet néma csendje tátonghat szerényen és állhatatosan.

2015. március 20-án részleges napfogyatkozás volt Európa nagy részén. Az *Evening Standard* címdalán szellemes képaláírás: Napmosoly (Solar smile) – valóban, a közel 60 százalékban elsötétült nap alsó karéjának félholdja mintha szélesre húzott szájjal, „balsalyogva” kacagna. A szakemberek szerint a napfogyatkozás, fura egybeesésként, az északi félteke csillagászati tavaszának legelső napján ment végbe. Jókai az égi jelekről suttogó babonásokat idézi, midőn az 1849-es nyár „kettős napjának” jelenségét írja le oly megragadóan *A kőszívű ember fiaiban*, legvégül megjegyezvén: az égi tűnemény múltán már nem a régi nap maradt az égen. „Ezt a csillagászok nem vették észre. De mi tudjuk.”

Mi is?

*

A moral insanity kifejezésről az *Idegen szavak szótára* azt írja, „erkölcsi beszámíthatatlanság, az erkölcsi gátlások teljes hiánya”. Maga a szóösszetétel egy angol elmeorvostól, bizonyos John Cowles Prichardtól (1786–1848) származik, és Tóth Béla híres-nevezetes *Szájrul szájra* kötete (1895) szerint nem önálló kórképre, hanem bizonyos morális tompaság, morális butaság tüneteire vonatkozik. Amiről pedig a kifejezés és a mögötte rejlő emberi mindenség eszembe jutott, egy réges-régi mondat váltig élő visszhangja a fülemben: midőn Nickivel valamikor 1969–70 táján az elnyomók mineműségéről borongtunk, „hát, ha már a között kell választanom, hogy ki nyomjon el engem, akkor már inkább a nyugati, kulturált, kifinomult gyarmatosító, mint ez az ázsiai barbár”, fejtegette a barátom.

Az egykori angol gyarmatbirodalomnak fölöttébb sajátságos volt a „kezelési technikája” a gyarmati sorba taszított országokat, népeket illetően. Alapvetően eltért ez a korábbi mongol, török, osztrák vagy pláne a későbbi szovjet-orosz módszerektől, de talán még a kortárs francia vagy német gyakorlattól is: valamiféle, már-már legendás tapintat és nagyfokú türelem jellemezte, úriemberi, gentlemanlike tolerancia és már-már gáláns nagyvonalúság – mivel mindez egyetlen földi istenségnek: a mindenható profitnak, tehát a már említett pro-

hászkaik telepest jellemző gazdasági ésszerűség kizárólagosságának vala alárendelve. A telepes pedig nem irt, nem gyötör, nem agresszíven és vadul alávet – hasznot húzva építkeznek. Kihasznál és felhasznál. Okosan, körültekintően és előrelátóan. Közben talán – ez a legmegdöbbentőbb és talán legmegindítóbb is az egészben – észre sem veszi, hogy a póre érdek mily selymes harmóniában találkozhat az erkölccsel. A morálnak a tízparancsolatot alapjaiban érintő alapvetésével. Nem filantrópia vagy jámbor krisztusi alázat, hanem az önzés diktálta józan ész lép itt frigyre a morál elemi kívánalmaival, s így lőn a hódításból máshonnan, máskor irigyelt humanizmus, kímélet és ésszerű gondoskodás. És így, vélhetően ebből a paradoxonnak tűnő, fura vadházasságból definiálódik a józan és értelmes angol gyarmatosítás diadalmas emelvényéről jól kezelhető morál insanity, a morális gátlástalanság fogalma. És megvetése. Az angol lélek mélytudati rétegei valahol errefelé ömlenek a korszerű üzleti és politikai kívánalmak erőteljesen kanyargó folyamába. Haszonszerzésből így lesz humánus, gazdasági törvényszerűségből engedékeny nagylelkűség, imperialista terjeszkedésből gondviselő megtartó erő. Oda-vissza. A valamikori angol gyarmati lét után sokáig nosztalgizáló – s ezzel mindennél többet mondó – független, „el nem kötelezett” alapállásokkal. Sokáig, nagyon sokáig.

*

Fura és igencsak meggondolkoztató, hogy a jelen angoljáról nagyjából régi klasszikusainkhoz hasonlóan – vagy majdnem ugyanúgy – vélekedik annyi magyar, amennyi így együtt még soha nem volt a szigetországban. Ez a kétszázézer mindenesetre már semmiképpen sem ama kitántorgott kétszázézer: legnagyobb részük minden valószínűség szerint hazajön, és persze hogy örülnünk kéne – kell is – a szép elhozott jövedelmeknek, a művelő-csiszoló utazás, a világlátás nagy kollektív peregrinus-kalandjának: nekem mégis a szomorúsan vágyakozó és gyakran igen fáradt sok szép fiatal arc láttán egy réges-régi, a méltatlanul elfeledett, nagyszerű könyvek sorába tartozó, magyarul még 1974-ben megjelent és akkor, frissiben komoly élményt jelentő alkotás jutott eszembe: a szerb Milos Crnjanski *London regénye* című műve. Borzongatóan szuggesztív hatású, igen mély érzelmi töltetű és azonosulású írás: az a szívszorító milió, ami egy orosz emigráns házaspár, Rjepnyinék londoni életéből élénk bomlik, egyszerre mutatja a brit főváros és a nyomorult menekültlét, az idegen szemével érzékelhető London és az angol karakter összefüggéseit. „Amióta hó fődte be ezt a szélmalom-telepet a dombtetőn, London közelében, nem hallani többé a fűnyíró gépeket, amelyek különben szakadatlanul zakatolnak, mint megannyi szív, egész éven át szerte Angliában. Tökéletes volt a csend Mill Hill környékén. Ebben a csendben senki sem érdeklődött senkiről, ezekről az idegenekről sem. És mégis, mindennap látni lehetett, hogy egy magas termetű férfi lép ki a házból, nyítt köpenyén furcsa prém, amely Angliában ismeretlen. Járkált, rohángált, lépegetett órák hosszat a dombon, ahol régen szélmalomok álltak, és félhangosan olvasott valamit. A ritka járókelők, ezeken az elhagyatott utakon,

valahol a repülőtér mögött, meg-megfordultak utána. És dűnnyögtek valamit magukban. ('Ez a bolond polyák.') 'That silly Pole.' Az angolok vigyáznak a szemükre, a látásukra, mindenki szemüveget hord, és az utcán senki sem olvas – az ilyesmi azonnal szemet szúr. Így aztán, ezt a semmiséget, erről a 'polyákról', továbbadták egymásnak. [...] Mivel senki sem tudta, hogy mennyire szegények, egyszerűen különcöknek tartották őket – effélékben pedig Anglia igazán bővelkedik. [...] Egészen ennek a rettenetesen zord télnek a végéig csak annyit tudtak róluk, hogy ez is egy polyák, a hontalan lengyelek közül való, s a szép szőke nő a felesége. Efféle lengyelek egyre többen voltak London elővárosaiban és szálláshelyein. Az angolok jól bántak velük, de mind gyakrabban tették fel a kérdést: miért nem térnek haza ezek az emberek, a hazájukba? A pubokban, este, sör mellett, ez lett a londoniak fő beszédtemája. Miért nem mennek haza? Az övéikhez. Oda, ahol a családjuk várja őket? Végül már unalmassá vált ez a sok találgatás a hontalanokról, és a tél vége felé mind gyakrabban hangzott el az az érv, hogy ezek az emberek egyszerűen azért nem mennek haza, mert London megbabonázta őket, mert itt jobb nekik, és itt akarnak maradni. Angliában szebb az élet, mint azokban a távoli országokban. [...] az angol a leghallgatagabb nép. Hallgatnak, miközben London felé utaznak, és hallgatnak Londonból hazafelé menet. A vonaton, a föld felett és a föld alatt egyaránt, mindenki hallgat, senki sem fecseg, senki sem kérdezősködik. Csak ülnek mereven a helyükön. Mint a viaszbabok. Csak akkor váltanak egy-két szívélyes szót, amikor valamelyikük leszállni készül. Akkor még segítenek is egymásnak. Lesegítik egymás csomagját. Talán örülnek, hogy ezek után kevesebben maradnak? (Eggyel kevesebben.) És még nagyobb a csend. Az azonban nem igaz, hogy arrogánsak, Nágya. Csak az úgynevezett 'felsőbb' osztály arrogáns. [...] a háború után annyi, de annyi idegen jött Londonba. Örökre. Ezért vagyunk olyan nemkívánatosak, Nágya. Meg kell szoknunk az az érzést, hogy egyes-egyedül vagyunk, sehol senkink, senki sem érdeklődik felőlünk, senki sem hederít ránk, ennyi millió ember között, senki. El tudja képzelni ezt a magányt? Körülöttünk házak, utcák, robogó vonatok, asszonyok, emberek, nevetnek, sírnak, szeretkeznek, eső esik, köd, most meg hó is, mindenütt annyi kikötő, annyi érkező és induló hajó, de felőlünk senki sem érdeklődik. [...] Hazudnak, Nyikoláj. London igenis mágnes, de szándékosan állították ide, mint valami nyúlfogó csapdát. Olyan, akár egy polip, nézze csak meg a térképen. Én el szoktam nézni órák hosszat. Látom, hogy soha többé nem térek vissza oda, ahol olyan boldog voltam magával. [...] A gyertyaláng egy-két pillanatra megvilágította az asszony arcát, és fényt vetett az ajtó előtt álló ember arcára is. A férfi most egészen világosan látszott. Arca sápadt volt, bágyadt és bánatos. Hallatszott, ahogy halkán odasúgja a feleségének: Beszpolezno, Nágya. – Nyicsevo."

Hasztalan. Semmiség – súgja oda fásultan a Londonban tengődő, lengyelnek nézett kényszerbetelepült, és ezt a nyomorúságot már semmiféle angol humánum és tapintat nem képes nemhogy elviselhetővé tenni, de még enyhíteni sem. Egy „mögöttes-angol” lényeg rajzolódik ki ebből a kiváló regényből, nem is

akármilyen magyar áthallásokkal: a tízezerszám Britanniában dolgozó Duna-Tisza-tájékiak angol univerzumba vetettségének latens vagy éppen lassacskán – de egyre drasztikusabban – tudatosuló ténye idővel alighanem felülírja az idealista-idilli anyagi elvárások és a maradék nyugat-mítosz nemzeti karakter fölötti, a volt szovjet gyarmatbirodalom országaiban váltig szívósan továbbélő illúzióit. Mert meglehet, 2015 ősze óta a létminimum a hat font hetven pennys órabér – ez majdnem háromezer forintos órabért, vagyis kb. havi 720–750 ezer forintos keresetet (minimálbért!) jelent –, de a fonthegek közül kikandikáló tekintetek váltig – láttam – nemcsak riadtak és fáradt-fásultak kissé (vagy éppen jócskán), de ide-oda tekintgetve keresgélők is, kutatgatók, melyek mohón, kiéhezve kapnak minden aprócska hírmorzsa, információtörmelék, közösségi élmény- vagy emlékdarabka után, ami amonnan: OTTHONRÓL, a HAZÁBÓL érkezett.

És mégiscsak ez a lényeg.

*

Ami egy nemzet és annak országából a legtöbb: amit kultúrája megmutatni, illusztrálni, aláfesteni és fölerősíteni-föltárni képes. A brit kultúrát azért merészelem a klasszikus görög-rómaihoz hasonlítani, mert annak enciklopedikus-ságát a legmagasabb rendű korszerű és egyben örök-egy emberi szédítő magasságaiba tudta emelni úgy, ahogyan Antigoné nemcsak Igazi Ember és Igazi Nő, de igazi görög is tudott maradni. „Igazi angol író volt, és igazi angol ember” – írta John Galsworthy-ról Bálint György, hozzátéve: „mint minden angol író, moralista volt. Az orosz írók és az angol írók mind moralisták. Az orosz írók társadalmi moralizálása mély, keserű, mindent átfogó és legtöbbször humortalan. Az angoloké: könnyed, aforisztikus, fölényes és gyakran humorosan gúnyolódó. [...] Galsworthy nemcsak igazi angol gentleman, hanem igazi író és igazi független szellem is volt [...] kemény és patetikus kiállások helyett meglegedett a kimért, rosszalló fejcsóválással, a pátozmentes, bíróian hűvös megrovással [...] megmaradt tartózkodó, de szigorú bírálónak [...] de ezen a körön belül határozottan és becsületesen hű maradt egy tisztos elvhez: szerette az igazságot.” És ugyanezt a „vonalat”, a mi Németh Lászlónk „szerettem az igazságot”-vonalát viszi tovább Huxley és Golding, D. H. Lawrence és Virginia Wolf vagy éppen Blake, vagy Keats, mindegy, ki melyikőjük mellé teszi le a voksát. Az angol szellem legkiválóbbjai mindig úgy tudtak őrizni egy nagy kultúrát, hogy következetesen az emberi erkölcs mindenhatóságába vetett halk, de roppant konok hittelt tették a dolgukat – az oroszokkal való, látszólag „meredek” összehasonlítás nagyon is megállja a helyét. Dosztojevszkij és Huxley (mondjuk) pontosan ott találkozik, ahol a közéletben a fair és hazáját védő anglius „politician” az író létére ős-politikus-közéleti Szolzenyicinnel vagy Bukovszkijjal. Az angol szellem korunkbéli egyik legkitűnőbb ismerője, Szentmihályi Szabó Péter írta 2014 nyarának elején: „nem kell ahhoz anglofilnek vagy anglománnak lenni, hogy nagy tisztelettel adózzunk a brit civilizációnak és kultúrájának, amely nél-

kül Európa és az egész világ nagyon szegény lenne. Alig akad még egy nemzet, amely annyi nagy író, filozófust, tudóst, feltalálót ad ott volna az emberiségnek, mint a brit.”

Előttek egykori tanulmányaim során beszerzett patinás lapok, a *Times Literary Supplement*, az *Encounter*, a *London Magazine*... – elég találomra kinyitni valamelyiket: az intellektuális igényesség és a komoly szellemi felkészültség átsüt a mindinkább ódon, sárgulni kezdő lapokon, mint álmos londoni délutánokon a bágyadt napsütés a félig behúzott függönyön valahol East Ealingben, ahol a tea illata betölti a lakást, a dédpapa pofaszakállás képe lóg a falon a nappaliban, és az utca mindkét oldalán ötven-ötven tünpanonos-oszlopos, vöröstéglás, egyemeletes ház sorakozik és mindegyik hajszálra egyforma. *Encounter*, 1978 február. Marcuse gyermekei? – esszé a német terrorizmusról. Milovan Gyilasz fura értékelése Ivo Andricsról. Még egy – vitriolos – esszé Kuba „civilizációs missziójáról”, már ami Castróék korabeli afrikai kalandorkodásait illeti... *Times Literary Supplement*, 1977. július 8. Nabokov Angliában; A költő mint öleb – Rilke mai értelmezhetőségéről; A romantika reneszánsza; Minden szláv együtt – a csehek és a pánszlávizmus fénykora. *London Magazine*, 1977. február-március: a *Love Story* szerzőjének, Erich Segalnak „Amerika-kereső” című tanulmánya; Talán Aiszkhülosz – tanulmány a háború utáni brit színházról; az amszterdami Van Gogh múzeum dokumentum-kiállítása Amerika hőskoráról – és így tovább, nem folytatom.

„Milyenek hát az angolok?” – tette fel a kérdést Cs. Szabó László is. „Furcsák, bolondok, szigetlakók. Sokfélék. De egyben mind egyformák. Költők. [...] csonka az angol jellemrajz, amely elhallgatja költői szenvedélyüket [...] nyelvük finomabb, fogalmi részét a franciától tanulták, az építészetet az olasztól, a szövőipart a flamandtól [...] a pénzüzetet az olasztól, némettől és zsidótól, a hajózást a franciától, a lótenyésztést a déliektől, a pólót, a hindutól, a golfot a skóttól. [...] De a költészetet nem tanulták senkitől, az angol költészet örökre utolérhetetlen. Ezért kifürkészhetetlenek, ellentmondók és pazarlók. Mind költők. [...] Ha nem szégyellné és ráérne, mind a negyvenmillió angol verselne. [...] Ha a magyar nyelvet házitanítók, a németet protestáns papivadékok varázsolták költői jelbeszéddé, az angolt az egész nemzet: a pásztor, paraszt, körorvos, patikus, plébános, régész, bölcsész, kegyenc, miniszter, gróf és herceg [...] az angol a megtestesült alliterációs rím, mely elkapja az angyalok lábát a felhőkben.”

Ennyit a kultúráról, ha előttünk van – mint e sorok írójának idestova négy évtizede – a felirat: Battle of Britain House, Britannia csatájának háza. Érdemes felfelé kémlelni. Hátha idővel idelátszik az angyalok lába a felhőkből.

*

Kár is tovább gyötrődni a kérdéssel: milyenek hát, mi rejtőzik ott legbelül, mitől olyanok, amilyenek – minden népjellem változik. Nincs örök angol, miként nincs örök német, örök orosz vagy örök magyar sem – a nemzetkarater változására ráadásul éppen tán az angolok szolgáltatták a legjobb példát, a már

emlegetett bővérű-hangos-élvhajhász-falstaffi britektől a későbbi, máig merevült „hagyományos” kép részleteiig – annyi viszont tény, hogy a szfinxszerű hallgatag rejtélyesség és az indiános önfegyelem-méltóság-büszkeség sajátságos – és minőségi! – elegye igen szerencsés módon kerülne egyre közelebb a kontinenshez. Istenuccse, óriási szükségünk van (volna) rá. „Talán mert a mai felfordult világban Anglia jelenti, krízisei dacára, a szilárdat, a meg nem ingót, a régi szép időket [...], ahol a gentlemanlike viselkedés, az emberi méltóság és szabadság [...] még többet jelent pusztá szónál.” (Fura: ez a mondat kereken nyolcvan esztendővel ezelőtt, 1935-ben íratott le.) Az angol humanitás segítőkészsége, a szenvedők, az elesettek iránt tanúsított, feltűnő embersége, sajnós, egyáltalán nem „természetes” a tízparancsolatot hosszú évszázadokon át csakis és kizárólag papolók kontrasztjában. A feltűnő állatszeretet vagy az ugyancsak kirívónak számító konfliktuskerülő magatartás megannyi megnyilvánulása valóban elsősorban a hétköznapivá züllött összeurópai közöny, végtelenül korlátolt önzés és szinte észrevétlenné taposott rendszeres durvaság („bunkóság”) roppant változatos megnyilvánulásai formáinak lehangoló összességében tűnik rendkívülinek, akárcsak a telefonfülkék és postaládák szuvenirboltok választékát színesítő, utánozhatatlan egyedisége. A példázatot, a nagyon is követendő etalont éppen ez a vonzerő biztosítja. „Angliába a jóakarátú emberek menjenek látogatóba, az elfogulatlanok és tárgyilagosak, akik szeretik, ha egyszerűen emberszámba veszik őket. Akik kívánatos és üdítő állapotnak tartják azt, hogy az emberrel a lehető legkevesebbet törődnek [...] Angliában kétségkívül megállapítható, hogy a szabadság a maga megvalósult formájában elsősorban negatívumokból áll. Abból, hogy az emberrel mit nem cselekszenek. [...] A sziget Európa nyugati szegélyén olyan kilátást nyit a szárazföld tájaira, mintha hegycsúcson állnál, ahonnan a dolgokat távlatból veheted szemügyre, hűvösebb levegőben, a melyet tengeri szél frissít” – írta az *Angliai vázlatkönyvben* Szabó Zoltán. Ez a távlat: hogy a rendkívül erős erkölcsi-szellemi tartalékmuníciókkal rendelkező legszélső bástya talán meg tudja tartani magát, s így, általa és őt követve, talán mi is. Mert nemcsak az a megállapítás helytálló, amit Szentmihályi tett: „a középhatalommá ’lecsúszott’ és erősen multikulturális Anglia gögös felsőbbrendűsége és önzése már a múlté”. Sőt némi történelmi párhuzamai is stimmelnek („jelenlegi helyzete sokban hasonlít a száz évvel ezelőtti Magyar Királyság óriási dilemmájához: vajon szétszedi-e hazánkat a balliberális téboly, vagy fennmarad, ami ezer éven át egyben maradt [...] most Nagy-Britannia ugyanezt a sokáig halogatott csatát vívja”, igen, az a Nagy-Britannia, mely már csak nevében az, mint Nagy-Magyarország) – van azonban itt más is.

Meglehet, csak egy nyelvtani jelenség. Olyan nyelvészeti specifikum, amely szimplán elparentálható volna az angol nyelv struktúrájának, az igeidők kifejezési módozatainak egyféle sajátosságaként. Csakhogy...

Az angolban az olyan pofonegyszerű léthelyzet kifejezésére, ami ezt jelenti: „kinéztem az ablakon, és láttam, hogy mindjárt esni fog” – olyan nyelvtani szerkezetet használnak, amely a jövőbeli cselekvés vagy történés érzékeltetésére

a múlt időt használja. Mivel a múltban elmesélteken belül olyasmire utaltunk, ami akkor még jövőnek számított. I looked out of the window and I saw that it was going to rain, kinéztem (akkor, régebben) az ablakon és láttam (akkor, a múltban), hogy majd (később, a jövőben) esni fog. Ezt a jelenséget az angolban Future in the Pastnak (Jövő a múltban) hívják.

Én reménységnek nevezném.

Győffy Lajos: Kádár vitéz (bronz, vörösmárvány, Berettyóújfalú, 2011)